

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

Πρώτη ἀρχὴ τῆς Ἑλληνικῆς γραφῆς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

Γραμμάτων εὑρεσις (1).

Ἐν δὲ τῶν σπουδαιοτέρων γνωρισμάτων πρὸς διάκρισιν τῆς χρονολογίας τῶν ἐπιγραφῶν ἔστι τῶν γραμμάτων τὸ σχῆμα καὶ ἡ χρῆσις, διότι, ὡς προεβρέθη, διέφερον ταῦτα κατὰ χρόνους καὶ τόπους. Πρὸς ἐξιχνίασιν δὲ καὶ κατάταξιν τῆς γραφῆς ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην, ἀναγκαία ἐστὶν ἡ ἔρευνα αὐτῆς ἀπὸ τῆς ἀπωτάτης ἀρχαιότητος, καὶ ἡ βάσανος τῶν περὶ τῆς πρώτης αὐτῆς εἰσαγωγῆς εἰς τὴν Ἑλλάδα παραδεδομένων.

Καὶ ἐν μὲν τῇ ἀρχαιότητι διάφοροι ἐπεκράτουν περὶ αὐτῆς δόξαι.

Οἶον ὑπὸ τινων ὡς πρῶτοι αὐτῆς εὑρέται μυθολογοῦνται θεοί, . . ὁ Προμηθεύς, λέγων ἐν Αἰσχύλῳ (2).

« Καὶ μὴν ἀριθμὸν ἔξοχον σοφισμάτων
ἐξεῦρον αὐτοῖς, γραμμάτων τε συνθέσεις ».

Κατ' ἄλλους δὲ θεύθ, ἡ Ἑρμῆς ὁ Αἰγύπτιος, ὡς ἐν Πλάτωνι (3). « Ἦκουσα τοίνυν περὶ Ναύκρατιν τῆς Αἰ-

(1) Hug, Erfindung der Buchstabenschr.

(2) Προμ. 463.

(3) Φαῖδρ. 274.

γύπτου γενέσθαι τῶν ἐκεῖ παλαιῶν τινα θεῶν, οὗ καὶ τὸ ὄρνεον τὸ ἱερόν, ὃ δὴ καλοῦσιν Ἰβιν. Αὐτῷ δὲ ὄνομα τῷ δαίμονι εἶναι Θεύθ. Τοῦτον δὲ πρῶτον ἀριθμόν τε καὶ λογισμόν εὗρεῖν καὶ γεωμετρίαν καὶ ἀστρονομίαν, ἔτι δὲ πεττείας τε καὶ κυβείας καὶ δὴ καὶ γράμματα ». Ἐπαναλαμβάνει δ' ὁ αὐτὸς καὶ ἀλλαχοῦ τὰ αὐτά, τὰ αἰγυπτιακὰ ἱερογλυφικὰ γράμματα πιθανῶς αἰνιττόμενος. Συνομολογοῦσι δὲ καὶ ἑτεροὶ (4), ἐν οἷς καὶ ὁ Διόδωρος (5) λέγει· « ὑπὸ γὰρ τούτου τήν τε εὗρεσιν τῶν γραμμάτων γενέσθαι », φαινόμενος ὅτι ἐννοεῖ ἐν γένει τὰ γράμματα, καὶ οὐχὶ μόνον τὰ ἐπιχώρια, ἐκτὸς ἂν ταῦτα θεωρῇ ὡς τὰ ἀρχαιότερα τῶν γραμμάτων. Καὶ ὁ Τάκιτος δὲ λέγει γενικώτερον (6)· « Aegyptii litterarum semet inventores perhibent ».

Κατὰ Κρήτας δέ, ἐφευρεταὶ τῶν γραμμάτων ἦσαν αἱ Μοῦσαι, ὡς πάλιν ὁ Διόδωρος διδάσκει λέγων (7)· « Ταῖς δὲ Μούσαις δοθῆναι παρὰ τοῦ πατρὸς τήν τῶν γραμμάτων εὗρεσιν καὶ τήν τῶν ἐπῶν σύνθεσιν, τήν προσαγορευομένην ποιητικήν ».

Καθ' Ὑγῖνον (8) εὗρον αἱ Μοῖραι τινὰ τῶν γραμμάτων, ταῦτα ΑΒΗΤΙΥ.

Κατ' ἄλλους δέ, ἦσαν μυθικοὶ ἥρωες οἱ πρῶτοι τὰ γράμματα ἐπινοήσαντες, οἷον

Ὁ Ὀρφεύς, κατ' Ἀλκιδάμαντα (9)· « Γράμματα μὲν γε πρῶτος Ὀρφεὺς ἐξήνεγκε παρὰ Μουσῶν μαθών ».

(4) Φιλη6. 111. — Πλούτ. Συμπόσ. Θ, 3. Ζητ. 3. — Bekk. Anecd. 774. 783. 784.

(5) A, 16.

(6) Ann. XI, 14.

(7) E, 14.

(8) Fab. 277.

(9) K. Παλαμ.

Ὁ Μουσαῖος, κατὰ γραμματικόν τινα (10).
 Ὁ Κέκροψ, κατὰ Τάκιτον (11) «Quidam Cecropem Athe-
 nensem . . . memorant sedecim litterarum formas . . . re-
 perisse». Ἦν δ' ὁ Κέκροψ, κατὰ μὲν τὴν ἀπὸ Πλάτωνος
 ἐκκρατήσασαν γνώμην, Σαΐτης Αἰγύπτιος, ὥστε ἡ ὑπόθεσις
 ὅτι οὗτος εἰσήγαγε τὰ γράμματα εἰς τὴν Ἑλλάδα ἀνταπο-
 κρίνεται πρὸς τὴν τῆς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ εὐρέσεως καὶ τῆς ἐξ
 Αἰγύπτου προελεύσεως αὐτῶν. Ἀλλὰ κατὰ Καλλισθένην
 καὶ Θεόπομπον ἦν ἐξ ἐναντίας Ἀττικὴ ἀποικία ἡ Σαῖς (12),
 καὶ κατὰ τὴν γενικωτέραν τῶν ἀρχαίων γνώμην, ἣν ἰδίως
 ἐκφράζει ὁ Ἀπολλόδωρος (13), ἐθεωρεῖτο ὁ Κέκροψ ὡς
 Ἀθηναῖος αὐτόχθων καὶ δρακοντοφυῆς, εἰς συμβολικὴν
 παράστασιν τῆς αὐτοχθονίας αὐτοῦ. Ὁ Πυθόδωρος δὲ μὴ
 ἀποδίδωσιν εἰς Δαναὸν τὴν ἐφεύρεσιν (14), ἐξ Αἰγύπτου καὶ
 αὐτὸν προελθόντα.

Πολὺ δὲ γενικώτερον λέγεται τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα
 ἐφευρῶν, ἐπὶ τῶν Τρωϊκῶν, Παλαμήδης ὁ υἱὸς Ναυπλίου.
 Τοῦτο πρεσβεύει ὁ Σικελιώτης ποιητὴς Στησίχορος, σύγ-
 χρονος τοῦ Πυθαγόρου (15), καὶ διὰ τούτων ὁ Εὐριπίδης (16).

« Τὰ τῆς γε λήθης φάρμακ' ὀρθώσας μόνος
 ἄρωνα καὶ φωνοῦντα, συλλαβὰς τιθεῖς,
 ἐξεῦρον ἀνθρώποισι γράμματ' εἰδέναι·
 ὥστ' οὐ παρόντα ποντίας ὑπὲρ πλαχὸς
 τὰ 'κεῖ κατ' οἴκους πάντ' ἐπίστασθαι καλῶς,

(10) Σχολ. εἰς Anecd. Bekk. II, 783.

(11) Ann. XI, 14.

(12) Πρόκλ. εἰς Τίμ. Α, σ. 30.

(13) Γ, 14, 1.

(14) Bekk. αὐτ.

(15) Σχ. Bekk. Ἀνέκδ. I, σ. 706. 708.

(16) Ἀποσπ. Παλαμ.

παισίν τ' ἀποθνήσκοντα χρημάτων μέτρον
γράμματα λείπειν, τὸν λαβόντα δ' εἰδέναι.
"Α δ' εἰς ἔριν πίπτουσιν ἀνθρώποις κακὰ
δέλτος διαιρεῖ, κ' οὐκ ἔσ' ψευδῇ λέγειν ».

Τὴν αὐτὴν δὲ δόξαν ἐπαναλαμβάνουσιν ἔκτοτε καὶ πολλοὶ τῶν μεταγενεστέρων (17). Καὶ κατὰ τινας μὲν (18) εὗρεν ὁ Παλαμήδης 16 γράμματα, κατὰ δὲ τὸν Σχολιαστὴν τοῦ Εὐριπίδου (19) 17, ἀλλὰ πρὸς ἀντικατάστασιν τῶν ἤδη ἐν χρήσει ὄντων φοινικικῶν· « Οὗτος ὁ Παλαμήδης λέγεται εὗρηκέναι ιζ' γράμματα, μήπω τότε ὄντα, ἀλλὰ φοινίκων γράμμασιν ἐχρῶντο οἱ ἄνθρωποι, ἄλλοι δὲ ἄλλοις ». Εἰς δὲ τὴν ἐκδόσιν τοῦ Barnes, ἀντὶ ιζ' φέρεται ι', καὶ ὁ Ὑγῖνος λέγει (20) ὅτι ια' γράμματα ἐφεῦρεν ὁ Παλαμήδης. Αὐτὸς ὁμοίως ὁ Παλαμήδης φέρεται ὑπὸ Φιλοστράτου (21) μετριοφρόνως οὐχὶ εἰς αὐτὸν ἀλλ' εἰς τὰς Μούσας ἀνατρέφων τὴν εὑρεσιν· « Καὶ ὁ Παλαμήδης « Ἐγὼ γράμματα οὐχ εὔρον, εἶπεν, ἀλλ' ὑπ' αὐτῶν εὗρέθην· πάλαι γὰρ ταῦτα ἐν Μουσῶν οἴκῳ κείμενα ἐδεῖτο ἀνδρὸς τοιούτου. »

Ἄλλ' ἡ ἐπικρατεστέρα γνώμη ἦν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ὅτι τὰ γράμματα εἰσῆγαγεν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐκ Φοινίκης ὁ Κάδμος, 13 αἰῶνας π. Χ., ὅτε ἦνθαι ὁ Φοινικικὸς πολιτισμός, διότι ἡ Σιδὼν ἤκμαζε κατὰ τὰ 1600 καὶ ἡ Τύρος

(17) Γοργίας, ὑπ. Παλαμ. ΙΑ. — Ἀλκιδάμ. σ. 671. — Λουκιαν. δίκη φ. 5. — Δίων Χρυσόστ. ΙΓ, σ. 428 R — Hygin. Fab. 274. — Θεμίστ. Δ, σ. 60. — Bekk. Ἀνέκδ. 783-784. 786 1169. — Τζέτζ. εἰς Ἰλ. σ. 46.

(18) Tacit. Ann. XI, 14. — Κεδρην. (Casaub. ad Suet. Claud. 41). — Τζέτζ. Χιλ. Ε. — Θεόδ. Γραμμ. σ. 1.

(19) Εἰς Ὀρέστ. 432.

(20) Fab. 277.

(21) Ἡρωκ. Ι', 3.

κατὰ τὰ 1350 π. Χ. Καὶ ὁ Διόδωρος, ὅτε λέγῃ τὰς Μού-
 ας αὐτῶν εὐρετρίας, προστίθῃσι (22)· «*Πρὸς δὲ τοὺς λέ-
 οντας ὅτι Σύροι μὲν εὐρεταὶ τῶν γραμμάτων εἰσὶ, παρὰ
 ἐκ τούτων Φοίνικες μαθόντες τοῖς Ἕλλησι παραδεδώκα-
 ν* (Οὗτοι δ' εἰσὶν οἱ μετὰ Κάδμου πλεύσαντες εἰς τὴν
 εὐρώπην), καὶ διὰ τοῦτο τοὺς Ἕλληνας τὰ γράμματα
 φοινίκια προσαγορεύειν, φασὶ τοὺς Φοίνικας οὐκ ἐξ ἀρ-
 χῆς εὐρεῖν, ἀλλὰ τοὺς τύπους τῶν γραμμάτων μεταθεῖ-
 ναι μόνον, καὶ τῇ γραφῇ ταύτῃ τοὺς πλείστους τῶν
 ἀνθρώπων χρήσασθαι, καὶ διὰ τοῦτο τυχεῖν τῆς προ-
 ειρημένης προσηγορίας». Ἐπιστεύετο δέ, ὡς εἶδομεν
 πρεσβεύοντα τοῦ Εὐριπίδου τὸν σχολιαστήν, ὅτι εἰς τοὺς
 Φοινικικοὺς ἀντικατέστησεν Ἑλληνικοὺς χαρακτῆρας ὁ Πα-
 λαμήδης. Οὕτω λέγει ἀνώνυμός τις (23)· «*Χρὴ εἰδέναι
 ὅτι πρότερον Ἕλληνες φοινικοῖς ἐχρῶντο γράμμασιν·
 ὕστερον δὲ ἐλθὼν ὁ Παλαμήδης, ἀνὴρ εὖ εἰδώς, καὶ πά-
 σης ἐπιστήμης ἔμπλεως, ἀρξάμενος ἀπὸ τοῦ α, ἰστ' μόνα
 στοιχεῖα εὗρε τοῖς Ἕλλησιν· α β γ δ ε ι κ λ μ ν ο π ρ σ τ
 καὶ υ*». Ἄλλοι δὲ λέγουσιν ἢ αἰνίττονται ὅτι τὸ σχῆμα ἢ
 τὴν χρῆσιν τῶν Φοινικικῶν γραμμάτων μετεβρύθμισε μό-
 νον ὁ Παλαμήδης εἰς Ἑλληνικάς «*γραμματῶν συνθέσεις*»,
 κατ' Αἰσχύλον (24), καὶ ὡς ὁ Ἀθηναγόρας ἐκφράζεται (24)·
 «*Γράμματα μὲν γὰρ ἐφεῦρον Φοίνικες . . . τῶν δὲ γραμ-
 μάτων τὴν σύνταξιν . . . Παλαμήδης ἐφεῦρε*».

Ἄλλοι δὲ πάλιν διαχυρίζονται ὅτι εἰσήγαγε μὲν ὁ Κάδ-
 μος εἰς τὴν Ἑλλάδα τὰ Φοινίκια γράμματα, ὁ δὲ Παλα-
 μήδης οὐχὶ εὗρεν αὐτῶν τὰς «*συνθέσεις*» ἢ τὴν «*σύντα-*

(22) E, 74.

(23) Ἀνών. ἐν Cod. Vat. 711..97 B. Παρὰ Walz ad Arsen. Viol. σ. 463.

(24) K. Ἑθνικ. 18.

ξιν», ἀλλὰ συνεπλήρωσεν αὐτὰ κατ' ἄλλους δι' ἄλλων. Οὕτω τινὲς μὲν λέγουσιν (25) ὅτι προσέθηκεν εἰς τὸ ἀλφάβητον τὰ Ζ Θ Φ Χ· ἐν δὲ Σουΐδα καὶ Ἑσυχίῳ (26), κατὰ λάθος προφανῶς, Ζ Π Φ Χ. Κατ' ἄλλους δὲ (27) εὔρεται τὰ Η Φ Χ Ψ, ἢ (28) τὰ Θ Φ Χ Ξ, ἢ (29) μόνον τὰ Θ Φ Χ, ἢ (30) τὰ Η Χ Ω, ἃν καὶ ῥητῶς μάλιστα ὡς πρὸς τὸ Φ μυθολογῆται (31) ὅτι ἐφευρεν αὐτοῦ τὸ σχῆμα ὁ Παλαμήδης ἰδὼν δύο γερανοὺς πετωμένους! Ἄλλοι δ' ἄλλοις τὰ λοιπὰ ἀποδίδουσι, τῷ δὲ Παλαμήδῃ μόνον τὰ μακρὰ Η Ω, ὡς ὁ Εἰρηναῖος (32): «*Ἕλληνες ὁμολογοῦσιν ἀπὸ Κάδμου πρῶτον εἶς καὶ δέκα παρειληφέναι (γράμματα), εἶτα μετέπειτα προβαινόντων τῶν χρόνων, αὐτοὺς ἐξευρηκέναι ποτὲ μὲν τὰ δασέα, ποτὲ δὲ τὰ διπλᾶ, ἔσχατος δὲ πάντων Παλαμήδην φασὶ τὰ μακρὰ τούτοις προστεθηκέναι*». Ὁ Τζέτζης ὁμοίως μετὰ κριτικῆς ἀξιώσεως διίσχυρίζεται ὅτι δὲν εἶναι ὁ Παλαμήδης ὁ πρῶτος εὐρέτης τῶν γραμμάτων, διότι πρὸ αὐτοῦ ἤδη ὑπῆρχε χρησμός γεγραμμένος (33). Ὁ δὲ Διόδωρος, ἀντὶ τοῦ Παλαμήδου ὀνομάζει τὸν Λίγον, διδάσκαλον τοῦ Ἡρακλέους καὶ τοῦ Ὀρφέος, ὡς μετασκευάσαντα διὰ τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν τὰ Φοινικικὰ γράμματα καὶ πρῶτον αὐτοῖς χρησάμενον (34): «*Κάδμου*

(25) Πλούτ. Συμπόσ. Θ, 3. — Bekk. Ἀνέκδ. II, 782.

(26) Φ. Παλαμήδης.

(27) Victorin. Ard. gramm. p. 1944.

(28) Σχολ. Γρηγ. Ναζ εἰς Σπηλίτ. Α, 66. — Pl. H. N. VII, 56.

(29) Serv. ad. Virg. Aen. II, 86.

(30) Ἰσίδωρ. Orig. III, 1, 6.

(31) Φιλόστρ. Ἡρωϊκ. I' (Παλαμ.), 3. — Auson. XII, de litt. mon. 25. — Martial. XIII, 75.

(32) Κατ' αἶρετ. Α, 15, 4.

(33) Χιλ. Ε, 804. — I, 442. — IB, 36-124.

(34) Γ, 67.

κομίσαντος ἐκ Φοινίκης τὰ καλούμενα γράμματα, πρῶτον (Λίνον) εἰς τὴν Ἑλληνικὴν μεταθῆναι διάλεκτον, καὶ τὰς προσηγορίας ἐκάστω τάξαι, καὶ τοὺς χαρακτῆρας διατυπῶσαι. Κοινῇ μὲν οὖν τὰ γράμματα φοινίκια μετελήθηναι, διὰ τὸ παρὰ τοὺς Ἕλληνας ἐκ Φοινίκων μετενεχθῆναι· ἰδίᾳ δὲ τῶν Πελασγῶν πρώτων χρησαμένων τοῖς μετατεθεῖσι χαρακτῆρσι, Πελασγικὰ προσαγορευθῆναι . . . Τὸν δ' οὖν Λίνον φασὶ τοῖς Πελασγικοῖς γράμμασι συνταξάμενον τὰς τοῦ πρώτου Διονύσου πράξεις . . . ».

Καὶ ὡς προσθέντας δ' εἰς τὸ φοινικικὸν ἀλφάβητον νέα γράμματα λέγουσιν οἱ τινες ἀντὶ τοῦ Παλαμήδου ἄλλους, οἷον τὸν Σιμωνίδην, ἐν Ὀλ. 55, ἀποδιδόντες αὐτῷ τὴν εὕρεσιν τῶν Θ Φ Χ (35) ἢ τῶν Ζ Ξ Ψ (36), ἢ τῶν Ζ Η Ψ Ω (37), ὅπου ὁ Σουΐδας καὶ ὁ Σαρμάσιος ἀντὶ τοῦ Ζ ἀντικαθιστῶσι τὸ Ξ· οἱ δὲ τὸν ἱστορικὸν Κάδμον τὸν Μηλήσιον, ἐν Ὀλ. 45, ὃν λέγουσιν εὐρόντα τὰ Θ Φ Χ (38), ἢ τὸν Ἐπίχαρμον ἐν Ὀλ. 75, ὃν θέλουσιν εὐρέτην τῶν Ζ Ξ Ψ (39), ἢ τῶν Θ Χ (40).

Καὶ ὁ Ἡρόδοτος δὲ πρεσβεύει τὴν διὰ τοῦ Κάδμου εἰσαγωγὴν τῶν Φοινικικῶν γραμμάτων εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν μετὰ ταῦτα μεταρρύθμισιν αὐτῶν, χωρὶς ὅμως νὰ ὀνομάζῃ ῥητῶς τινα ὡς μεταρρύθμιστήν (41)· « Οἱ δὲ Φοίνικες οὗτοι οἱ σὺν Κάδμῳ ἀπικόμενοι, τῶν ἔσαν οἱ Γεφυραῖοι. ἄλλα τε πολλά, οἰκήσαντες ταύτην τὴν χώραν

(35) Mar. Victorin. σ. 2459.

(36) Εὐστάθ.

(37) Pl. VII, 56.

(38) Τζέτζ. Χιλ. Ε, 810.

(39) Τζέτζ. Αὐτ. — Μοσχόπ. σ. 18. Ἐκδ. Titze.

(40) Ἀριστοτ. ἐν Pl. Αὐτ.

(41) Ε, 58.

(τὴν Ἀττικὴν), ἐσήγαγον διδασκάλιον ἐς τοὺς Ἑλληνας· καὶ δὴ καὶ γράμματα, οὐκ ἔόντα πρὶν Ἑλλησι, ὥς ἐμοὶ δοκέειν. Πρῶτα μὲν, τοῖσι καὶ ἅπαντες χρέωνται Φοίνικες· μετὰ δέ, χρόνου προβαίροντος, ἅμα τῇ φωνῇ μετέβαλον καὶ τὸν ῥυθμὸν τῶν γραμμάτων. Περιοίκεον δέ σφεας τὰ πολλὰ τῶν χώρων τοῦτον τὸν χρόνον Ἑλλήνων Ἴωνες· οἱ παραλαβόντες διδαχῇ παρὰ τῶν Φοινίκων τὰ γράμματα, μεταῤῥυθμίσαντες σφέων ὀλίγα, ἐχρέοντο. Χρεώμενοι δέ, ἐφάτισαν, ὥσπερ καὶ τὸ δίκαιον ἔφερε, εἰσαγαγόντων Φοινίκων εἰς τὴν Ἑλλάδα· φοινικήϊα κεκληῖσθαι . . . (42). Ἴδον δὲ καὶ αὐτὸς Καδμήϊα γράμματα ἐν τῷ ἱερῷ τοῦ Ἰσμηνίου ἐν Θήβησι τῇσι Βοιωτῶν, ἐπὶ τρίποσὶ τισι ἐγκεκολαμμένα, τὰ πολλὰ ὁμοῖα ἔόντα τοῖσι Ἰωνικοῖσιν ».

Ἄλλοι δὲ τέλος συγγραφεῖς ἀπλῶς ἀναφέρουσιν ὅτι οἱ Φοίνικες ἦσαν οἱ ἐφευρεταὶ τῶν γραμμάτων, ὥς ὁ Κριτίας, ὁ εἷς τῶν Τριάκοντα, λέγει (43)· « Φοίνικες δ' εὖρον γράμματα λεξίλογα », ἐξ οὗ καὶ τὰ γράμματα Φοινίκηια ἐκλήθησαν (44).

Ἄλλ' εἰσὶ καὶ οἱ ἄλλην τῆς λέξεως ζητήσαντες τὴν ἐτυμολογίαν. Οὕτως ἀνώνυμός τις (45) λέγει τὰ γράμματα Φοινίκηια κληθέντα « ὅτι ὁ παιδαγωγὸς τοῦ Ἀχιλλέως Φοῖνιξ εὗρεν αὐτά ». Καὶ ἀλλαχοῦ (46)· « Εὐφρόνιος ὅτι μίλτω τὸ πρότερον ἐγράφετο . . . Ἐτεωνεὺς καὶ Μέναν-

(42) Αὐτ. 59.

(43) Ἐν Ἀθην. Α, 28.

(44) Ἐν Ἀθην. Α, 20. — Ἰδ. καὶ Εὐστάθ. εἰς Ὅμ. Ὀδυσ. Ξ, στ. 1771. — Pl. V, 12. — Διόδ. Ε, 74. — Κλήμ. Ἀλεξ. Στρωμ. Α, σ. 306. — Ἡσύχ. λ. Φοινίκηια. — Σουίδ. λ. Γράμματα. — Τατιαν. Εἰς Ἑλλ. Α.

(45) Bekk. Ἀνέκδ. 774.

(46) Αὐτ. 781.

... ορος, ἐπειδὴ ἐν πετάλοις φοινικοῖς ἐγράφοντο . . . Ἀν-
δρων καὶ Μενεκράτης ὁ Ὀλύνθιος, ἀπὸ Φοινίκης, τῆς
Ἰταλίου θυγατρὸς».

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄.

Ἀρχαιότης τῆς Ἑλληνικῆς γραφῆς.

Ὡς δ' οἱ ἀρχαῖοι περὶ τοῦ πρώτου εἰσαγαγόντος τὴν
γραφὴν εἰς τὴν Ἑλλάδα, οὕτω διαφωνοῦσι καὶ οἱ νεώ-
τεροι περὶ τῆς ἐποχῆς τῆς πρώτης αὐτῆς χρήσεως ὑπὸ τῶν
Ἑλλήνων καὶ τινες τῶν κριτικῶν, εἰς τὰς περὶ ἀρχαιό-
τητος τῶν πρώτων ἐφευρετῶν μικρὰν ἀποδιδόντες βαρύ-
τητα, ἐπρέσβευσαν ὅτι ἡ γραφὴ ἐν Ἑλλάδι δὲν ἦν ἀρχαιο-
τέρα τῆς ὀγδόης π. Χ. ἑκατονταετηρίδος. Ὡς κυριωτέραν
δ' ἀπόδειξιν τοῦ διισχυρισμοῦ αὐτῶν φέρουσιν, ὅτι τοὺς νό-
μους ἔψαλλον ἐκ στήθους οἱ Κρήτες(1), καὶ οἱ Ἀρκάδες(2),
καὶ οἱ Ἀθηναῖοι(3), καὶ μίαν τῶν ῥητρῶν τοῦ Λυκούργου
ἦν «μὴ χρῆσθαι νόμοις ἐγγράφοις»(4)· τὴν δὲ δωρι-
κὴν ταύτην διάταξιν κατὰ πρῶτον λέγεται ἀθετήσας ὁ Λο-
κρὸς Ζάλευκος, ἐν Ὀλ. 32, καί, κατὰ Στράβωνα(5) οἱ
Λοκροὶ Ἰταλοὶ «πρῶτοι νόμοις γραπτοῖς χρῆσασθαι πε-
πιστευμένοι εἰσὶν».

(1) Αἰλ. Π. Ἰ. Β, 39. — Στράβ. 482.

(2) Πολύδ. Δ, 20.

(3) Πλάτ. Νόμ. Γ. 700 Β.

(4) Πλούτ. Β. Λυκ. ΙΓ.

(5) ΣΤ, 259.

Ἄλλα τὸ μὲν πρῶτον ἔθος οὐδὲν ἀποδεικνύει, μέρος δὲ μᾶλλον τῆς πολιτικῆς τῶν Δωριέων ἀγωγῆς, ἀφορῶν τὴν ὑποχρεωτικὴν πᾶσι τοῖς πολίταις γνῶσιν τῶν νόμων. Ἐκ δὲ τῆς ῥήτρας ἐξάγεται μάλιστα ὅτι ὅτε αὐτὴ συνετάχθη, ἡ γραφὴ ἦν πρὸ πολλοῦ ἤδη ἐν χρήσει. Τίθεται δ' ἡ ἐποχὴ τοῦ Λυκούργου, ἥτοι ἡ τῆς δωρικῆς νομοθεσίας, ὑπὸ μὲν τινῶν ἐπὶ Ἰφίτου, κατὰ τὰ 884 π. Χ, ὑπ' ἄλλων δὲ καὶ πολὺ ἀρχαιότερον, ἐπὶ τῆς εἰσβολῆς τῶν Ἡρακλειδῶν, ἢ καὶ ἐπὶ Ὀμήρου (6).

Μνημεῖα δὲ τῆς Ἑλληνικῆς φιλολογίας τὰ ἀρχαιότερα εἰσὶ τὰ ἔπη τῶν ῥαψωδῶν, τοῦ Ὀμήρου, ἢ καὶ τῶν πρὸ αὐτοῦ (7). Πολλοὶ διισχυρίζονται ὅμως (8) ὅτι ὁ Ὀμηρος κατ' ἀρχὰς δὲν ἐγράφη, ἀλλ' ὅτι ἐκ στήθους ἀπηγγέλλοντο αἱ ῥαψωδίαὶ αὐτοῦ, καὶ ὡς λόγους προτείνουσι τὰ ἐπόμενα·

α'. Ὅτι μεταξὺ τῶν σωζομένων αὐτοῦ ἀντιγράφων ὑφίστανται πολλαὶ διαφοραὶ γραφῶν. Τοῦτο ὅμως συμβαίνει καὶ ὡς πρὸς τὰ τυπούμενα βιβλία. Ὡς πρὸς τὸν Ὀμηρον δὲ βέβαιον ἐστὶν ὅτι, καὶ ἂν κατ' ἀρχὰς συνεγράφη, τεμάχια ὅμως αὐτοῦ διεδίδοντο πολὺ συνεχέστερον πάντοτε διὰ τῶ ἀδόντων ῥαψωδῶν ἢ δι' ἀντιγράφων, πρὸς οὗ τὴν ἐξήγησιν ἀρκεῖ τῶν ἐπῶν τούτων ἢ μεγάλη δημοτικότητα, καὶ ἢ εἰσέτι ὅπως δῆποτε ὑφισταμένη τότε δυσχέρεια περὶ τὴν διὰ γραφῆς διάδοσιν.

β'. Ὅτι ἀπὸ τῶν χειρογράφων ἐλλεῖπει τὸ Δίγαμμα, οὗ βέβαιον κρίνεται ὅτι ἐποιεῖτο χρῆσιν ὁ ποιητής. Ἀλλ' ἀναλογιζόμενοι ὅτι τὰ Ὀμηρικὰ ἔπη συνελέγησαν τὸ πρῶτον καὶ

(6) Πλούτ. Β. Λυκ. Α.

(7) Ἀριστοτ. Πολιτ. Δ, 9.

(8) Fortin d'Urban, Homère; Origine de l'écriture. *Mém. de l'Acad. des Inscr. et B. Lettres*, XII (1839), p. 334, ἰπ. Paris.

κανονικῶς συνηρμολογήθησαν ἐπὶ Πεισιστράτου καὶ ἐν Ἀθή-
ναις, ὅπου ἡ γλῶσσα ἡγνόει, ὡς φαίνεται, καὶ ἀπέκρουε τὴν
ποφορὰν τοῦ F, καὶ ἡ γραφή ἴσως ἐντελῶς ἐστερεῖτο τοῦ
συνείου τούτου, δυνάμεθα νὰ ἐννοήσωμεν τὴν ἐν τοῖς πρώ-
τοις χειρογράφοις τούτοις, γενομένοις οὐχὶ ἐκ τοῦ ἀρχαιτύ-
που, ἀλλὰ κυρίως ἐκ προφορικῶν παραδόσεων, παντελῆ ἑλ-
λασπιν τοῦ αἰολοδωρικοῦ τούτου γράμματος. Ταῦτα δὲ τὰ
ἀττικὰ χειρόγραφα, καὶ οὐδὲν αἰολικόν, ἐγνώρισαν καὶ εἶ-
χον μόνον ὑπ' ὅψει οἱ Ἀλεξανδρινοὶ ὡς βάσιν τῶν ἀντιγρά-
φων αὐτῶν (9).

γ'. Ὅτι ὁ γράψας τὸν κατάλογον τῶν νηῶν περιπίπτει
ὡς πρὸς τὰ ὀνόματα εἰς ἀντιφάσεις πρὸς τὰς λοιπὰς ῥαψω-
δίας, ἐξ οὗ φαίνεται ὅτι δὲν εἶχεν αὐτὰς σταθερῶς ὑπ' ὅψει.
Καὶ πιθανὸν μὲν τῷ ὄντι ὁ τὸν κατάλογον συντάξας καθ'
ἣν εἰς ἡμᾶς περιῆλθε μορφήν νὰ μὴ εἶχε πάσας τὰς Ὀμη-
ρικὰς ποιήσεις συγχρόνως προχείρους, ἢ νὰ ἐκέκτητο ἄλλο
ἄλλης ἀντίγραφον· πλὴν ὅτι καὶ διάφοροι παρεγγραφαὶ καὶ
ἀλλοιώσεις ἴσως πολλάκις ἐγένοντο ἐν τῷ καταλόγῳ ὑπὸ
ἐνδιαφερομένων. Ἄλλως, καὶ ἄγραφα ἂν ἦσαν τὰ ἔπη, ὁ
καλὸς ῥαψωδὸς ἢ ἔπρεπε νὰ μὴ ἐπιχειρήσῃ τὸ δυσχερέ-
στατον πρόβλημα τοῦ νὰ συντάξῃ κατ' αὐτὰν κατάλογον, ἢ
ἔπρεπε νὰ τὰ ἐνθυμῇται.

δ'. Ὅτι τὸ ὕφος καὶ ὁ χαρακτήρ τῶν Ὀμηρικῶν ἐπῶν
εἰσὶν εὐμνημόνευτα, ἀποδεικνύοντα ὅτι συνετάχθησαν πρὸς
τὴν ἐκ στήθους ἀπαγγελίαν. Καὶ βεβαίως τοιοῦτος ἦν ὁ
σκοπὸς αὐτῶν ἐν χρόνοις καθ' οὓς τυπογραφία δὲν ὑπῆρχε,
οὐδ' ἡ διὰ γραφῆς διάδοσις, ἐὰν ὑπῆρχε γραφή, ἐδύνατο νὰ
ᾖ εὐκόλος καὶ τοῖς πᾶσι πρόχειρος. Τὸ εὐμνημόνευτον ὁμῶς
τοῦ ὕφους ἐδύνατο ἴσως νὰ ἐπικαλεσθῇ τις ὡς ἀπόδειξιν

(9) Giese, de dial. æol. p. 164.

ἀγγράφου ποιήσεως ἂν ἐπρόκειτο περὶ ὀλίγων σελίδων· ἀλλὰ διὰ τεσσαράκοντα ὀκτὼ ῥαψωδίας, εἶναι ἀδύνατον.

ε'. Ὅτι ὁ Πεισίστρατος, ἐν Ὑλ. 55, πρῶτος συνέθηκε τὰ Ὀμηρικὰ ἔπη, ὄντα ἄρα πρὶν ἄσματα ἀσυνάρτητα, ὑπὸ διαφόρων ῥαψωδῶν περὶ τοῦ αὐτοῦ ἀντικειμένου πεποιημένα. Ἀλλ' ὁ Σουΐδης ἐξ ἐναντίας λέγει ὅτι « ὑπὸ πολλῶν συνετέθη καὶ συνετάχθη, καὶ μάλιστα ὑπὸ Πεισιστράτου ». Ὁ δὲ τὸν Ὅμηρον ὑπ' αἰσθητικὴν ἔποψιν μελετήσας, γνωρίζει πόση ὑπάρχει συνάφεια καὶ ἀλληλουχία εἰς πάντα τὰ μέρη αὐτοῦ, πόση τῶν χαρακτήρων συνέπεια, καὶ ὅτι οὐδὲν ἐν αὐτῷ τὸ περιττὸν καὶ παρέλκον, καὶ οὐδὲν ὥς δύναται νὰ παραδεχθῇ ὅτι ὁ ποιητὴς τῶν δαιμονίων τούτων ἐπῶν δὲν συνέλαβεν ἐν ἐνιαίῳ σχεδίῳ καὶ δὲν συνέγραψεν αὐτὰ κατ' ἀρχάς. Τὰ τότε σπανιώτατα ὅμως χειρόγραφα εἶχον ἐκλείπει βεβαίως διὰ τὴν ἀρχαιότητα, καὶ τὰ ἔπη, διατηρούμενα κατ' ἀποσπάσματα γραπτὰ ἢ ἀγραφα παρὰ τοῖς ῥαψωδοῖς, συνελέγησαν μέχρι τέλους καὶ συνηρμολογήθησαν κατὰ τὸ ἐνὸν ὑπ' ἄλλων καὶ ὑπὸ τοῦ Πεισιστράτου.

ς'. Ὅτι ἐπὶ Ὁμήρου ἔλειπεν ἡ γραφικὴ ὕλη. Καὶ χάρτης μὲν βεβαίως δὲν ὑπῆρχε τότε· ἀλλὰ, καθ' Ἡρόδοτον (10), οἱ βάρβαροι, καὶ τὸ ἀρχαῖον καὶ οἱ Ἴωνες « ἐν σπάνι βιβλῶν ἐχρέωντο διφθέρησιν αἰγέησί τε καὶ οἰέησιν ». Ἐγγραφον δ' οἱ ἀρχαιότεροι καὶ ἐπὶ φύλλων φυλῦρας (11), ἐπὶ φλοιῶν, ἐξ ὧν καὶ τὸ βιβλίον παρὰ Λατίνους ἐπωνομάσθη, διότι κατὰ Κεδρηνὸν (12) « Λίβερος δὲ ὁ φλοιός ἐστι κυρίως »· προσέτι δ' ἔγγραφον ἐπὶ σκυταλῶν καὶ ἐπὶ ξυλίνων

(10) E. 58.

(11) Isidor. 6.

(12) Σ. 170.

πινάκων ἢ δέλτων, ὡς καλοῦνται ἐν Ἀριστοφάνει (13). «πινάκων ξεστῶν δέλτοι». Τὰ δ' ἐπίσημα καὶ δημόσια ἔγραφα ἐγράφοντο ἐπὶ ξυλίνων ἀξόνων, ἐπὶ μετάλλου καὶ ἐπὶ λίθου. Καὶ ὁ Πausanías ἀναφέρει (14) ἐν Ἑλικῶνι ἀρχαιότατον ἀντίγραφον τῶν Ἔργων καὶ Ἡμερῶν τοῦ Ἡσιόδου, γεγραμμένον ἐπὶ μολύβδου, ὡς πολλαὶ ἐπιγραφαὶ ἐπὶ μολύβδου κεχαργμέναι εὐρίσκονται ἐν Ἑλλάδι. Ὁ δὲ Πλούταρχος διηγεῖται (15) περὶ χαλκῆς δέλτου ἣν ἐξέβρασεν ἡ ἐν Ξάνθῳ πηγή, «τύπους ἔχουσαν ἀρχαίων γραμμάτων», καὶ προλέγουσαν τὴν κατάργησιν τοῦ τῶν Περσῶν βασιλείου· ἀλλὰ τοῦτο ἦν πιθανῶς μυθῶδες, καὶ δόλος πολιτικός, ὡς ἴσως καὶ ὁ λέγει ὁ Πausanías (16), ὅτι ὁ Ἐπαμεινώνδας εὔρεν ἐν Ἰθώμῃ ἐντὸς ὑδρίας τεθαμμένης «κασσίτερον ἐλελασμένον ἐς τὸ λεπτότατον. Ἐπειλικτο δὲ ὥσπερ τὰ βιβλία. Ἐνταῦθα τῶν μεγάλων Θεῶν ἐγέγραπτο ἡ τελετή. Καὶ τοῦτο ἦν παρακαταθήκη τοῦ Ἀριστομένους». Ἀλλ' ὅπως δῆποτε, ἀμφοτέρω ἀποδεικνύουσι καὶ τὴν πεποιθήσιν τῶν ἀρχαίων περὶ τῆς μεγάλης ἀρχαιότητος τῆς γραφῆς, καὶ ὅτι τότε τοιαύτης ὕλης ἐγίνετο χρῆσις.

Ἡ βύβλος δέ, ὁ φυτικός τῆς Αἰγύπτου χάρτης, εἰσήχθη εἰς τὴν Ἑλλάδα πιθανῶς μετὰ τὴν συσχέτισιν τῶν δύο χωρῶν διὰ τῶν Φοινίκων, ἐπὶ τοῦ φιλέλληνος Ψαμμητίχου (ἐν Ὀλ. 30-42), καὶ ἀφ' οὗ ἡ Ναύκρατις ἐγένετο ἐμπορεῖον Ἑλληνικόν, ἐν Ὀλ. 52-63. Τότε δὲ καὶ πολλὰ ἐποποιεῖαι διεδόθησαν, καὶ τὰ πρῶτα ἐγράφησαν

(13) Θεσμορ. στ. 720. — Ἰδ. Εὐστάθ. εἰς Ὅμ.

(14) Θ, 16. — Ἰδ. Bæckh, Prol. Ind. lect. æst. 1834.

(15) Β. Ἀλεξ. ΙΖ.

(16) Δ, 26.

πεζὰ συγγράμματα, καὶ ἀνεδείχθη ὁ πρῶτος ἱστορικὸς Φερεκύδης.

Καὶ αὐτὸς δ' ὁ Ὅμηρος φαίνεται μαρτυρῶν τὴν ἐπ' αὐτοῦ ὑπαρξιν τῆς γραφῆς· διότι, μνημονεύων τῶν Λυκίων, λαοῦ τότε ἡμιβαρβάρου, καὶ τῆς ὑπὸ τοῦ Προίτου ἀποστολῆς τοῦ Βελλεροφόντου, λέγει (17).

« Πέμπε δέ μιν Λυκίην δε, πόρεν δ' ὄγε σήματα λυγρά,
γράφας ἐν πίνακι πτυκτῷ θυμοφθόρα πολλά ».

Τὰ σήματα δὲ ταῦτα οὐδὲν ἄλλο ἦσαν ἢ γράμματα, ὡς καὶ ὁ Σηξτος (18) « Φοινικικὰ σήματα Κάδμου » καλεῖ τὰ γράμματα. Καὶ λέγει μὲν ὁ Δίδυμος (19)· « Ἐσημάνοντο, ἐσημειώσαντο, ἐξ οὗ δηλοῖ ὅτι οὐ γράμματα ἤδεισαν οἱ ἥρωες », πρὸς δὲ συμφωνεῖ καὶ ὁ Εὐστάθιος (20)· καὶ ἕτερος γραμματικὸς τ' αὐτὰ πρεσβεύει λέγων (21)· « Καὶ οἱ ἥρωες δὲ ἀγράμματοί τινες ἦσαν καὶ σημείοις καὶ συμβόλοις πρὸς ἀλλήλους ἐν τῇ κατὰ τὸν βίον ἀναστροφῇ χρώμενοι ἐδήλουν ἀλλήλοις ὃ ἤθελον ». Ἄλλα σημεῖα ιδέας διαβιβάζοντα, καὶ φωνητικὰ ἂν δὲν ἦσαν γράμματα, ὅπερ οὐδόλως ἐστὶν ἀποδεδειγμένον, ἦσαν ὅμως ἰдеоγραφικά, ὡς τῶν Αἰγυπτίων τὰ ἱερογλυφικά. Συνομολογεῖ δὲ τὴν ἀρχαιοτάτην τῶν γραμμάτων ὑπαρξιν καὶ εἰς τῶν γραμματικῶν διὰ τούτων (22)· « Δείκνυται δὲ ταῦτα πρὸ τῶν Ἰλιακῶν ὄντα, ὡς δηλὸν ἐκ τῶν Βελλεροφόντου ».

Ἐν γένει λοιπὸν οὐδὲν ἀποδεικνύει ὅτι ἡ γραφή δὲν ὑπῆρχεν ἤδη ἐν Ἑλλάδι πρὸ τοῦ Ὁμήρου καὶ τῶν ῥαψω-

(17) Ἰλ. Ζ, 169.

(18) Κ. Γραμματ. Α, 2.

(19) Σχολ. εἰς Ἰλ. Η, 175.

(20) 632.

(21) Bekk, Ἀνέκδ. 785.

(22) Bekk, Ἀνέκδ. 784.

δόν, ἥτοι πρὸ τῆς θ' ἑκατονταετηρίδος, ἂν ὁ Ὅμηρος ἤκ-
μασε καθ' Ἡρόδοτον 400 ἔτη πρὸ αὐτοῦ, ἥτοι περὶ τὰ 840
π. Χ., καὶ δὲν ἦν ἔτι ἀρχαιότερος, ὥς ἕτεροι θέλουσιν·
ὑπάρχει δὲ καὶ τοῦ Ὀμήρου ἡ μαρτυρία περὶ τοῦ ἐναν-
τιοῦ. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν φαίνεται ὅτι ἐχρησίμευε κυρίως
ἡ γραφὴ εἰς θρησκευτικὴν χρῆσιν καὶ εἰς τὰς συνθέσεις τῶν
ποιητῶν· μετὰ δὲ ταῦτα κατ' ὀλίγον μετέβη καὶ εἰς πολι-
τικὰς, εἰς δημοσίας καὶ εἰς ἰδιωτικὰς χρεῖας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Πρῶτα Ἑλληνικὰ γράμματα.

Ἡ δ' ὑπόθεσις ὅτι ὑπῆρχον τὰ γράμματα καὶ πρὸ τοῦ
Ὀμήρου συνάδει μετὰ τῆς παραδόσεως τῆς ἐκ Φοινίκης
μετὰ τοῦ Κάδμου εἰσαγωγῆς αὐτῶν. Καὶ ὑπάρχουσι μὲν
τινες τῶν νεωτέρων κριτικῶν (1) θεωροῦντες τὸν Κάδμον
οὐχὶ Φοίνικα, ἀλλ' Ἕλληνα, διότι τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐστὶ
διαλεκτικὴ μόνον ἀλλοίωσις τῆς λέξεως *Κόσμος*, τῆς πολ-
λαχοῦ τῆς ἀρχαιοτάτης Ἑλλάδος καὶ τὴν πολιτικὴν ρύθ-
μισιν καὶ τὸν ἀνώτατον ἄρχοντα ἐμφανούσης, καὶ συγγε-
νὲς πρὸς τὸ τοῦ *Καδμύλλου*, τοῦ χθονίου φαλλικοῦ Ἑρμοῦ
τῶν Πελασγῶν· ἀλλ' ἀπ' ἐτέρου, ἐν ᾧ Καδμιοναῖοι ἢ Καδ-
μείονες λέγονται παρ' Ὀμήρῳ οἱ τοῦ Κάδμου ἀπόγονοι, ἐν

(1) O. Müller, Etr. 2, 3. — Orchom. 106. — Welck. Cadm. u. Aesch. Trilogie, s. 215.

τῇ Γραφῇ μνημονεύονται (2) οἱ **𐤀𐤌𐤍𐤏𐤓**, Καδμόνιοι ἢ Καδμιόνοι, ἐκ Κεδμᾶ, τοῦ υἱοῦ Ἰσμαήλ υἱοῦ Ἀβραάμ καὶ Ἀγαρ(3)· καὶ προσέτι οἱ Καδμόνιοι οὗτοι τῆς Γενέσεως ἦσαν τὴν φυλὴν Ἑβραῖοι, ὅπερ Ὀφριέοι Ἑλληνιστὶ μεταφράζεται (διότι Ἑβε σημαίνει τὸν ὄφιν), ἀναμιμνήσκον τοὺς τοῦ Κάδμου σπαρτούς. Ὑπῆρχε δὲ πλὴν τούτου ἐν Φοινίκη καὶ ὄρος Ἑρμῶν, ὁμώνυμον τῇ γυναικὶ τοῦ Κάδμου Ἑρμιόνη. Ὡστε αἱ ταύτωνυμῖαι αὗται ἰσως δικαιολογοῦσι τὴν ὑπόθεσιν ὅτι ὁ Κάδμος, ἀπηλλαγμένος τοῦ μυθώδους τῶν περὶ αὐτοῦ διηγήσεων, ἐμφαίνει τὰς ἀπωτάτας Ἑλληνικὰς σχέσεις μετὰ τῆς Φοινίκης, καὶ δὴ οὐχὶ ἀμέσως μετὰ τῶν ἐγγχωρίων, ἀλλ' ὥς ὁ Κέκροψ διὰ τὴν Αἴγυπτον, μεθ' Ἑλληνικῆς ἀποικίας ἐν Φοινίκη ἰδρυμένης, ἥτις πιθανῶς, μαθοῦσα τὰ φοινίκια γράμματα, μετωχέτευσεν αὐτὰ εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Καὶ ὑπῆρξαν ζωηραὶ αἱ μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Φοινίκης σχέσεις ἐπὶ τῆς η' π. Χ. ἑκατονταετηρίδος, ὅτε ἤκμαζεν ἡ Τύρος· ἀλλ' εἰς τὴν τοῦ Κάδμου ἀποικίαν εἰς Βοιωτίαν ἀποδίδοται ἡ χρονολογία τῆς ιε' ἑκατονταετηρίδος, ὅτε ἦν ἡ ἀκμὴ τῆς Σιδῶνος.

Δέχονται δ' ἄλλοι ἄλλα ὥς τὰ κατ' ἀρχὰς εἰσαχθέντα γράμματα, ὁ μὲν Ἀριστοτέλης δεκαοκτώ, οἱ πλεῖστοι ὁμῶς δεκαεξί, οἷον ὁ Τζέτζης(4).

« Τῶν συγγραμμάτων πρῶτον μὲν ἔχόντων ἕξ καὶ δέκα
εἶτα ἑννεακαίδεκα τὰ σύμπαντα στοιχεῖα,
καὶ καθεξῆς μέχρις αὐτῶν τῶν εἰκοσιτεσσάρων »

καὶ ἐκλαμβάνεται συνήθως ὥς ἀρχικὸν ἀλφάβητον τοῦ-

(2) Γεν. ΚΕ, 19.

(3) Γεν. Αὐτ. 15.

(4) Χιλ. Ε, καὶ ΙΒ, 61.

το (5). α β γ δ ε ζ κ λ μ ν ο π ρ σ τ υ,
 υποτιθεμένου δηλαδή ὅτι τὰ μακρά, τὰ δασέα καὶ τὰ δι-
 πλά προσετέθησαν μετὰ ταῦτα, ὅτι δ' ἄλλα πλὴν τῶν σή-
 μαιον ἐν χρήσει 24 γραμμάτων δὲν περιεῖχε ποτὲ τὸ 'Ελ-
 ληνικὸν ἀλφάβητον.

Ἀλλ' ἀμφότεραι αὗται αἱ ὑποθέσεις ἀπεδείχθησαν ἐσφαλ-
 μαι ἀπ' οὗτου γνωστότερον ἐγένετο τὸ φοινικικὸν ἀλφάβη-
 τὸν ἐκ νομισμάτων καὶ ἐπιγραφῶν (6), καὶ ἀναμρισθήτητον
 μένει ὅτι ὀρθὴ ἐστὶν ἡ μαρτυρία περὶ τῆς ἀμέσου ἐξ αὐτοῦ
 καταγωγῆς τοῦ 'Ελληνικοῦ.

Αὐτὰ δὲ τὰ σχήματα καὶ τὰ ὀνόματα τῶν φοινικικῶν
 γραμμάτων ἀποκλείουσι τὴν ὑπόθεσιν ὅτι ἴσως καὶ τοῦτο
 καὶ τὸ 'Ελληνικὸν παρήχθησαν ἀμφότερα ἐξ ἄλλης τινὸς
 πηγῆς, ἐξ ἧς ἴσως ἐκάτερον ἄλλα ἐδανείσθη γράμματα· διότι
 ἐκ τοῦ ἐπισυνημμένου ὑπὸ Σχ. 1 Πίνακος προδήλως ἀπο-
 δείκνυται ὅτι τὸ φοινικικὸν ἔστι πρωτότυπον, ἐξ ἐπιτομῆς
 ἰερογραφικῶν σημείων παρὰχθὲν κατὰ τὰ Αἰγύπτια φωνη-
 τικὰ τῶν ἱερογλυφικῶν, ἐκάστου γράμματος δηλοῦντος τὴν
 ἀρχικὴν φωνὴν τοῦ ὀνόματος τοῦ ἀντικειμένου ὃ ἐμφαίνει
 τὸ σχῆμα τοῦ γράμματος· προσέτι δὲ ὅτι τὰ 'Ελληνικὰ
 σχήματα εἰσὶ μόνον μετάπλασις τῶν Φοινικικῶν.

Ἀντιστοιχοῦσι δ' ὡς ἐπεταὶ κατὰ τὸν πίνακα τοῦτον τὰ
 'Ελληνικὰ γράμματα πρὸς τὰ Φοινικικὰ αὐτῶν πρωτότυπα·

Παρὰ Φοίνιξι τὸ 'Αλέφ⁽¹⁾, 'Ε⁽²⁾, 'Ιόδ⁽¹⁰⁾, καὶ Αἶν⁽¹⁶⁾ εἰσὶ
 φωνήεντα· ἐξ αὐτῶν δ' ἐσχηματίσθησαν τὰ 'Ελληνικὰ
 'Αλφα,, 'Ε(ψιλον), 'Ιώτα, καὶ 'Ο(μικρον).

(5) Ἰδ. Κεφ. Α. σημ. 23. — Πλούτ. Συμπ. Ζήτ. θ'. — Pl. VII, 57. — Tac. XI, 14. — Κεδρ.

(6) Gesenius, Monum. Phœn. — Bœckh, Insér. Græc.

Τὰ Βέθ⁽²⁾, Γιμέλ⁽³⁾ καὶ Δαλέθ⁽⁴⁾ εἰσὶ τὰ Ἑλληνικὰ Βῆτα, Γάμμα καὶ Δέλτα.

Τὸ Φοινικικὸν Βαῦ⁽⁵⁾ ἦν σύμφωνον καὶ αὐτό, ἐλλείπον ἐκ τοῦ σημερινοῦ καὶ τοῦ συνήθους ἀρχαίου ἀλφαβήτου. Κατέχει δ' εἰς τὸ Φοινικικὸν τὴν ἑκτὴν θέσιν, εἰς ἣν καὶ μεταξὺ τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων, ὅταν ἐμφαίνωσιν ἀριθμούς, εὐρίσκεται παρεννεϊρόμενον ὑπὸ τὸ σχῆμα 7 εἰς τινὰ δὲ νομίσματα 7 (7), δηλοῦν αὐτόθι τὸν ἑκτὸν ἀριθμόν. Εἰς τὴν αὐτὴν δὲ θέσιν τὸ Λατινικὸν ἀλφάβητον, τὸ ἀναμφισβητήτως ἐκ τοῦ ἀρχαιοτάτου πηγάσαν Ἑλληνικοῦ, περιλαμβάνει γράμμα ἄνευ ἀντιστοίχου ὃν ἐν τῷ Ἑλληνικῷ, τὸ F. Εἰς ἐπιγραφὰς ὁμῶς τινὰς Ἑλληνικάς, καὶ μάλιστα Αἰολικάς⁽⁸⁾, εὐρέθη καὶ τὸ σχῆμα τοῦτο, τὸ F, οὐ σπανίως, ἔχον ἐνίοτε, ἰδίως ἐπὶ νομισμάτων⁽⁹⁾, τὴν μορφήν 7· ὥστε οὐδεμία ἢ ἀμφισβολία ὅτι καὶ τοῦτο ἦν γράμμα τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ ἀλφαβήτου, τὸ ἐκ τοῦ Φοινικικοῦ εἰς αὐτὸ μετενεχθὲν Βαῦ, καὶ παραμεῖναν ὡς σύμφωνον ὅπου ἡ τυπικὴ προφορὰ ἐπεδέχετο ἢ ἀπῆτει αὐτό, τὸ κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν γραμματικῶν εἰς τὰ χειρόγραφα ὑπ' αὐτῶν ἀπαντηθὲν τῶν Αἰολέων ποιητῶν Σαπφοῦς, Ἀλκαίου καὶ Ἀλκμάνος, καὶ κληθὲν, ἔνεκα τοῦ σχήματος αὐτοῦ, **δίγαμμα**.

Τὴν ἐβδόμην δὲ θέσιν τοῦ Φοινικικοῦ ἀλφαβήτου κατέχει τὸ γράμμα Z (Σαίν)· καὶ ἐπειδὴ τὸ αὐτὸ σχῆμα κατέχει τὴν αὐτὴν θέσιν ἐν τῷ Ἑλληνικῷ ἀλφαβήτῳ, καὶ τοῦτο ἀνεκαθεν, διότι καὶ ἐν τοῖς ἀριθμοῖς δύναται 7, διὰ τοῦτο πρόδηλον φαίνεται ὅτι μετέβη ἀπ' ἀρχῆς ἐκ τοῦ Φοινικικοῦ ἀλ-

(7) Vaillant καὶ Liebens Gotha numaria.

(8) Bœckh, C. I. G. N. 1563, κτλ.

(9) Eckh. D. N. IV, 584. — Bœckh, Staatshb. d. Ath. II, 389.

φθόγγου, καὶ ὅτι σφάλλονται οἱ εἰπόντες ὅτι ὡς διπλοῦν ἔλειπεν ἀπὸ τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων καὶ προσετέθη μετέπειτα, τὸν δὲ φθόγγον αὐτοῦ ὅτι ἐξέφραζον ἐν τῇ Ἑλληνικῇ τὰ δύο γράμματα ΣΔ καὶ ΔΔ. Αὕτη ἡ ἔποψις ἐστὶ βραβείως οὐχὶ ὀρθή, διότι τῶν γραμμάτων ἐκείνων ἡ σύνθεσις δὲν ἀπετέλει τὸν φθόγγον Ζ, ἀλλ' ἀνεπλήρου αὐτὸν ἐν τῇ διαλέκτοις, καὶ οὐχὶ εἰς πάσας τὰς λέξεις. Εἶπον δέ τιες (10) καὶ ὅτι ἐν τῇ Φοινικικῇ ἡ προφορὰ τοῦ Σεῖν ἦν ἡ τοῦ Ξ. Ἀλλ' ἂν ἀληθεύῃ τοῦτο διὰ τὴν ἐβραϊκὴν (ἐν ἣ τὸ σχῆμα αὐτοῦ ἦν 7) ἦν πιθανῶς μόνον διαφθορὰ ἐν αὐτῇ τῆς ἀρχικῆς φοινικικῆς προφορᾶς. Ἄν ὁμῶς ἀληθῶς καὶ παρὰ Φοίνιξι, καίτοι κατέχον τὴν τοῦ Ἑλληνικοῦ Ζ θέσιν, καὶ ἔχον τὸ σχῆμα αὐτοῦ, ἐπροφέρετο Ξ, τότε ἀνάγκη νὰ ζητηθῇ διὰ τὴν Φοινικικὴν ἄλλο γράμμα ἐκφράζον τὸν φθόγγον Ζ, καὶ ἴσως νὰ ἐκλάβωμεν ὡς τοιοῦτο τὸ Ζάδ⁽¹⁸⁾, εἰς δὲ τὸ Σαμέχ⁽¹⁹⁾, τὸ κατέχον ἐν τῷ Φοινικικῷ ἀλφαβήτῳ ἡν θέσιν ἔχει τὸ Ξ ἐν τῷ Ἑλληνικῷ, ν' ἀποδώσωμεν ἄλλην σημασίαν.

Τὸ Χέτ ἢ ^Εθ⁽⁸⁾ ἦν καὶ αὐτὸ παρὰ Φοίνιξι σύμφωνον, τὸ δὲ τὴν αὐτὴν θέσιν καὶ τὸ αὐτὸ σχεδὸν σχῆμα ἔχον ἐν τῷ Ἑλληνικῷ ἀλφαβήτῳ ἐμφαίνει, ἐν μὲν ταῖς ἀρχαιοτέραις ἐπιγραφαῖς, ταῖς Ἰωνικαῖς μάλιστα, τὴν δασεῖαν, καὶ δασύνει προσέτι τὸ Π καὶ Κ εἰς Φ καὶ Χ· ἐν δ' αἰολοδωρικαῖς τισι, καὶ μεταγενεστέρως ἐν πάσαις, δηλοῖ τὸ μακρὸν Ἡτα.

Τὸ Τέθ⁽⁹⁾ μετετέθη ἀμέσως ἐκ τοῦ Φοινικικοῦ εἰς τὴν αὐτὴν θέσιν καὶ μετὰ τοῦ αὐτοῦ σχήματος, δι' ὃ καὶ ἀπαντᾷται εἰς τὰς ἀρχαιοτάτας ἐπιγραφάς, χωρὶς οὐδαμοῦ ν' ἀντικαθιστᾷ αὐτὸ τὸ Τ μετὰ δασείας.

(10) Gesen.—Bæckh, Staatshh. d. Ath. II, 386.—Bullmann, gr. ampl. II, 12, 376.

Κάφ, Λαμμέδ, Μέμ καὶ Νοὺν⁽¹¹⁻¹⁴⁾ εἰσι προφανῶς Κάπ-
πα, Λάμδα, Μο καὶ Νο, κατ' ὄνομα, κατὰ θέσιν καὶ κατὰ
σχῆμα.

Τὸ δὲ Σαμέχ⁽¹⁵⁾ ἔχει κατὰ πολὺ τὸ σχῆμα τοῦ Ξ, ὅπερ
ἀνέκαθεν κατεῖχε τὴν θέσιν ταύτην ἐν τῷ Ἑλληνικῷ ἀλ-
φαβῆτῳ, διότι ἐμφαίνει ἐν τοῖς ἀριθμοῖς τὸν μεταξὺ τοῦ Ν
καὶ τοῦ Ο, τὸν 60. Τὸ ὄνομα ὅμως αὐτοῦ ὁμοιάζει μᾶλλον
τῷ τοῦ Σίγμα, ἂν ἀληθῶς φοινικιστὶ ἐπροφέρετο Σαμέχ,
καὶ οὐχὶ ἴσως Ξαμέχ. Διὰ τοῦτο οἱ ἐκλαμβάνοντες τὸ
Σαίν⁽¹⁾ ὡς Ξ, ἐξοβελισθὲν ἐκ τῆς ἀρχαίας αὐτοῦ θέσεως ὅτε
τὸ ἀλφάβητον μετέβη εἰς τὴν Ἑλλάδα, λέγουσι τὸ Σαμέχ
Σίγμα, τὸ δὲ τὴν θέσιν τοῦ Σίγμα, τὴν 21^{ην}, κατέχον Schin
θεωροῦσιν ὡς παχύ τι σίγμα, ἦτοι Sch. Οὕτω λοιπόν, ἀπο-
βάλλοντες τὸ Ξ ἀπὸ τοῦ πρώτου Ἑλληνικοῦ ἀλφαβήτου,
πρεσβεύουσιν ὅτι δὲν εἰσῆχθη αὐτὸ ἀμέσως ἀπὸ τοῦ Φοι-
νικοῦ, ἀλλ' ὅτι ἐγράφετο κατ' ἀρχὰς ἀναλελυμένως, ὡς καὶ
ἀπαντᾶται τῷ ὄντι ἐν ἀρχαίαις ἐπιγραφαῖς γεγραμμένον Χς
ἢ Κς. Ἀλλ' ἐν ἑτι ἀρχαιοτέραις ἐνιαχοῦ(11) εὗρηται καὶ ὡς
ἐν μόνον γράμμα γεγραμμένον. Ὡστε τὸ πιθανώτερόν ἐστιν
ὅτι τὸ Ξ διετήρησεν ἐν τῷ Ἑλληνικῷ ἀλφαβῆτῳ τὸ σχῆμα
καὶ τὴν θέσιν, ἴσως καὶ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον τὸν φθόγ-
γον τοῦ Φοινικικοῦ γράμματος· τὸ Φοινικικὸν ὅμως ὄνομα
τοῦ γράμματος, μετὰ τοῦ ἐν τῇ Ἑβραϊκῇ διατηρηθέντος
ἐτέρου σχήματος αὐτοῦ, □, μετέβη εἰς τὸ Ἑλληνικὸν
ἀλφάβητον εἰς τὴν θέσιν τοῦ Σίγμα.

Τὸ Φέ, καὶ Ἑβραϊστὶ (ψιλῶς) πέ⁽¹⁷⁾, ἦν τὸ Ἑλληνι-
κὸν ΠϜ.

Τὸ Ζάδ⁽¹⁸⁾, ὡς τὸ ὄνομα ἐμφαίνει, πρέπει νὰ ἐπροφέρετο
ὁμοίως πῶς τῷ Ἑλληνικῷ Ζ, καὶ θὰ ἦτον τοῦτο, ἀπὸ τῆς

(11) Bœckh, C. I. G. N. 37, 39. 1194, 1195. κτλ.

18^{ης} εἰς τὴν 7^{ην} θέσιν μετατεθέν, ἄν, καθ' ἣν εἶπομεν γνώ-
 μιν τινῶν, τὸ Σαῖν⁽⁷⁾ ἐπροφέρετο τῷ ὄντι ὡς Ξ. Ἀλλ' ἄν,
 ὡς πιστεύομεν, τὸ Σαῖν ἦν τὸ Ζ, τότε τὸ Ζὰδ ἦν πιθανῶς
 παρὰ Ζ, ὡς περίπου τὸ Γαλλικὸν J ἢ G (Γαλλικὸν ἢ
 Ἰταλικὸν) πρὸ e καὶ i· ἐπὶ δὲ τῆς μεταβάσεως τοῦ Φοι-
 νικικοῦ ἀλφαβήτου εἰς τὴν Ἑλλάδα, διετηρήθη ἐν ἐκ τῶν
 δύο γραμμάτων, ἀναλόγως τῆς ἐκασταχοῦ προφορᾶς, εἰς
 τὴν 7^{ην} θέσιν, τοῦ ἄλλου ἀποβληθέντος ἐκ τῆς 18^{ης} ὡς
 περιττοῦ. Οὕτως εἰς τὴν κυρίως Ἑλλάδα, διετηρήθη τὸ
 Σαῖν(Z), ὅπερ καὶ 7 δύναται ἐν τοῖς ἀριθμοῖς, ἀποβληθέν-
 τος παντάπασι τοῦ Ζὰδ ὡς ξένου εἰς τὴν ἐθνικὴν προφο-
 ράν· παρὰ δὲ τοῖς παχύτερον προφέρουσι Λατίνοις, ἢ τοῖς
 παρ' ὧν οὗτοι ἔλαβον τὰ γράμματα κατ' ἀρχάς, ἀπεβλήθη
 μὲν τὸ Σαῖν, (τὸ Ζ), ὡς ξένον εἰς τὴν προφορὰν αὐτῶν,
 διετηρήθη δὲ καὶ μετετέθη εἰς τὴν 7^{ην} θέσιν τὸ ὑπ' αὐτῶν
 ὡς παρὰ τοῖς Φοίνιξι προφερόμενον Ζὰδ, μετὰ τοῦ σχήμα-
 τος 9 ἢ g, μεταποιηθέντος ἐκ τοῦ Φοινικικοῦ Ιβ καὶ τοῦ
 Ἑβραϊκοῦ y, καὶ τοῦτο ἐγένετο πρὶν ἔτι τὰ γράμματα
 παρ' Ἑλλησι χρησιμεύσωσιν εἰς ἀριθμητικὰ σημεῖα, διότι
 ἐν τοῖς ἀριθμοῖς εἰς τὴν 18^{ην} θέσιν δὲν ὑπάρχει τὸ Ζὰδ.
 Ἐν δὲ τῇ Λατινικῇ τὸ Σαῖν ἢ Ζ, ἀραιρεθὲν ὡς ἄχρηστον,
 ὅτε μετὰ ταῦτα, πρὸς ἑκφρασιν ξένων φηόγγων, καὶ ἰδίως
 τῶν καθαρῶς Ἑλληνικῶν, προσελήφθη πάλιν εἰς τὸ ἀλφά-
 βητον, ἥδη ἐντελῶς κατηρτισμένον, κατετάχθη ὡς ἔσχα-
 τον εἰς τὸ τέλος αὐτοῦ.

Τὸ Κὶδφ⁽¹⁹⁾ κατέχει ἐν τῷ Φοινικικῷ ἀλφαβήτῳ μετὰ τοῦ
 Ζὰδ θέσιν μεταξὺ τοῦ Πὲ καὶ Resch, εἰς ἣν ἐν τῷ Ἑλλη-
 νικῷ οὐδὲν γράμμα παρεμβάλλεται· ἀλλ' οὐχ οὕτω καὶ ἐν
 τοῖς ἀριθμοῖς· διότι εἰς τὴν σειρὰν αὐτῶν, μεταξὺ τοῦ Π,
 δυναμένου 80, καὶ τοῦ Ρ, δυναμένου 100, παρεμπίπτει τὸ

φ, δυνάμενον 90, τὸ αὐτὸ σχεδὸν ἔχον σχῆμα τῷ Φοινικῷ, ὥστε προφανές ἐστ.ν ὅτι καὶ τοῦτο μετέβη μετὰ τῶν λοιπῶν Φοινικικῶν γραμμάτων εἰς τὴν Ἑλλάδα, καὶ ἐκ τῆς Ἑλλάδος καὶ παρὰ Λατίνοις, ὅπου ἐπίσης παρέμεινεν εἰς τὴν αὐτὴν θέσιν καὶ μετὰ τοῦ αὐτοῦ σχήματος. Προσέτι δ' οἱ γραμματικοὶ διετήρησαν καὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ *Κόππα*, διάφορον τοῦ *Κάππα*, ὅσον τὸ Φοινικικὸν *Κὸφ* διαφέρει τοῦ *Κάφ*, καὶ ἡ γλῶσσα καὶ παράγωγος αὐτοῦ εἶχε λέξιν, τὸ *Κοππατίας*(12). Τέλος δ' ἐπιγραφαὶ Ἑλληνικαὶ ἐκ τῶν ἀρχαιοτέρων, ἀλλὰ μὴ Ἰωνικαί, ἔχουσι καὶ αὐτὸ τὸ γράμμα φ, ἐκρράζον τὸν φθόγγον τοῦ κ, ἀλλὰ συνυπάρχον μετὰ τοῦ κ, ὥστε οὐχὶ ἀπιθάνως τὰ δύο σχήματα ἐξέφραζον τὰς ἐν τῇ γλώσσῃ πάντοτε διατηρηθείσας δύο προφορὰς τοῦ κ, τὸ μὲν φ τὴν τραχυτέραν πρὸ τῶν Α, Ο καὶ τῶν συμφώνων, τὸ δὲ κ τὴν ἀπαλωτέραν καὶ ὑγροτέραν πρὸ τῶν φθόγγων Ε καὶ Ι.

Τὸ δὲ *Schin* (2¹) κατεῖχε τὴν θέσιν τοῦ Σίγμα. Πιθανὸν ὅμως φαίνεται ὅτι ἡ προφορὰ αὐτοῦ διέφερε κατὰ τι τῆς Ἑλληνικῆς προφορᾶς τοῦ Σ, καὶ εἶχε τὴν παχυτέραν τοῦ Γερμανικοῦ *Sch*, ἣν καὶ τὴν σήμερον ἐνιαχοῦ τῆς στερεᾶς Ἑλλάδος ἔχει παρὰ τῷ λαῷ τὸ Σίγμα. Τοιαύτην δέ, παχεῖαν προφοράν, φαίνεται ὅτι εἶχε καὶ τὸ πάλαι παρ' Αἰολοδωριεῦσι, παρ' οἷς καὶ ἄλλο ὄνομα ἔφερεν ἀντὶ τοῦ ἐν τῇ λοιπῇ Ἑλλάδι, καλούμενον οὐχὶ Σίγμα ἀλλὰ Σάν, (ἴσως *Schan*), κατὰ τὸ Φοινικικὸν *Schin*. Οὕτω λέγει ὁ Ἀθηναῖος(13)· «*Τὸ δὲ Σάν ἀντὶ τοῦ Σίγμα δωρικῶς εἰρήκασιν*», καὶ ὁ σχολιαστὴς τοῦ Ἀριστοφάνους(14)· «*Οἱ γὰρ*

(12) Ἀριστοφ. Νεφ. στ. 23. Ἰδ. καὶ Σχολ. αὐτ.

(13) ΙΑ, 30.

(14) Εἰς Ἰππ. στ. 600.

Δωριεῖς τὸ σ σὰμ λέγουσι », εἰς δὲ συμμαρτυρεῖ καὶ ὁ Ἡρόδοτος (15). Τὴν δ' οὐχὶ λίαν Ἑλληνικὴν προφορὰν αὐτοῦ αἰσιττόμενος ὁ Πίνδαρος, καλεῖ αὐτὸ (16) *Σὰν κίβδαλον* ». Παρὰ τῶν Δωριέων δέ, κατ' Ἀριστόξενον (17), ἔλαβον τὴν λήν καὶ οἱ μουσικοί, διὰ τὸ μονοσύλλαβον πιθανῶς, καὶ διὰ τοῦτο παρὰ Δωριεῦσι τὸ πρῶτον καὶ κυρίως ἐκαλλιεργήθη ἡ μουσικὴ θεωρία, καὶ εἷς ἐκ τῶν μουσικῶν τόνων ἐλέγετο σάν. Καὶ οἱ ποιηταὶ δὲ πολλάκις ἀντὶ τοῦ σίγμα γράφουσιν ἐπιδεικτικῶς, ἢ διὰ τὸ μέτρον, τὸ ἥττον γνωστὸν σάν, ὡς Ἀχαιοὺς ὁ τραγικὸς ἐν Ὀμφάλῃ (18), συλλαβίζων τὸ ὄνομα τοῦ Διονύσου, λέγει· « ἐκ τοῦπέκεινα *Σὰν* τότ' *Οὐ* κηρύσσειτον ». Καί, κατὰ Πτολεμαῖον τὸν Παριανόν (19), τὸ ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ σοφιστοῦ Θρασυμάχου ἐπίγραμμα εἶχεν οὕτω·

« Τοῦνομα Θῆτα Ῥῶ Ἄλφα Σάν Ὑ Μῦ Ἄλφα Χι, Οὔ Σάν
Πατρὶς Χαλκηδών, ἥ δὲ τέχνη σοφίη ».

Καὶ Καλλίας ὁ κωμικὸς (20) ἀριθμεῖ εἰς τὴν ὑπ' αὐτοῦ κληθεῖσαν γραμματικὴν τραγωδίαν... « *Πῖ*, Ῥῶ, τὸ *Σάν*, *Ταῦ* ».

Ἐκ τοῦ *Σάν* δὲ ἐσχηματίσθη καὶ ἡ λέξις *Σαμφόρας* (21), τῇ συνήθει τροπῇ τοῦ ν εἰς μ πρὸ τοῦ π. Φαίνεται δ' ὅτι τὸ σχῆμα τοῦ *Σάν* ἦν αὐτὸ τὸ τοῦ φοινικικοῦ *Schin*, ἀνεστραμμένου μόνον ἀπὸ *W* εἰς *M*. διότι τοῦτο εὔρηται ἀντὶ τοῦ *Σ* εἰς τὰς ἀρχαιοτάτας δωρικὰς ἐπιγραφάς. Μεταγενε-

(15) A, 139.

(16) Ἐν Ἀθῆν. Αὐτ.

(17) Αὐτ.

(18) Ἀθῆν. Αὐτ.

(19) Ἀθῆν. I, 81.

(20) Ἀθῆν. I, 79.

(21) Ἀριστοφ. Νεφ. 23. — Ἰππ. 600.

στέρωσ δ' ἀντικατέστησαν τοῦτο ἐν τῇ ὀρθογραφίᾳ τὰ δύο ΣΣ, καὶ οὐχὶ ἀπίθανα λέγουσιν οἱ ἐκλαμβάνοντες ὅτι οἱ ἀρχαῖοι Δωριεῖς πλὴν τοῦ Σάν εἶχον καὶ τὸ σίγμα (22). Ὅπου δὲ τῆς Ἑλλάδος ἦν συριστική καὶ οὐχὶ παχρεία ἡ προφορὰ τοῦ Σ, ἐκεῖ τὸ γράμμα τοῦτο εἰς τὴν αὐτὴν θέσιν τοῦ Schin παραμεῖναν μετὰ τοῦ Ρ καὶ τοῦ Τ, καὶ 200 ἐν τοῖς ἀριθμοῖς δηλοῦν, μετὰ τοῦ αὐτοῦ, ἐπίσης σχήματος, πλὴν ὅτι ἐνιαχοῦ, καὶ μετὰ ταῦτα καὶ πανταχοῦ, ἤλλαξε διεύθυνσιν, ἀπὸ Μ εἰς Σ, ἔλαβε πρὸς ἀντιδιαστολὴν τὸ ὄνομα Σίγμα, πιθανῶς κατὰ τὸ Σαμέχ, οὗ ἡ προφορὰ ἦν ἴσως πῶς συγγενῆς πρὸς τὴν τοῦ Σ, καὶ ἐξέπεσε ταχέως ὡς Ξ ἐκ τοῦ ἀλφαβήτου τῶν μερῶν ἐν οἷς ψιλῶς ἐπροφέρετο τὸ Σ. Τὸ δὲ κυρίως Schin ἢ Σάν (τὸ παχὺ ἢ κίβδαλον), ἄχρηστον ὄν ἐν τῷ ἀλφαβήτῳ τούτῳ, ἐτάχθη ἔσχατον εἰς τὴν σειρὰν τῶν ἀριθμητικῶν γραμμάτων μετὰ τὴν συμπλήρωσιν αὐτῶν, ἐμφαῖνον 900.

Τὸ τελευταῖον δὲ τῶν Φοινικικῶν γραμμάτων τῶν μεταβάντων εἰς τὴν Ἑλλάδα ἦτο τὸ Ταῦ⁽²²⁾. Ἀλλ' ἴσως πρέπει νὰ συγκαταριθμήσωμεν αὐτοῖς ἀκόμη καὶ τὸ V, ὅπερ φαίνεται οὐδὲν ἄλλο ὄν ἢ τὸ F, τὸ Φοινικικὸν 7 ὡς φωνῆεν· διότι ἐπὶ νομισμάτων τῆς Καπύης ἀντὶ ΚΑΠΥ γράφεται ΚΑΠF (23), καὶ ἐν ἐπιγραφαῖς (24), αἱ δίρθογγοι αὐ καὶ εὐ εὔρηνται γεγραμμένοι AFY καὶ EFY, ἐξ οὗ εἰκάζεται ὅτι πρὶν ἢ εἰσαχθῇ τὸ Υ μετὰ τῶν φωνηέντων, ἐξεφράζετο τοῦτο διὰ τοῦ F, καὶ περίπου αφ καὶ εφ ἦν καὶ ἐν τῇ ἀπωτάτῃ ἀρχαιότητι ὡς καὶ σήμερον ἡ προφορὰ τῶν

(22) Fr. Lenormant, sur l'orig. de l'Alphabet Grec. Revue archéol. Oct. 1867 Avr. 1868.

(23) Eckhel, D. N. I. v. 110

(24) Bœckh, C. I. G.

διφθόγγων ἐκείνων. Ἄλλ' εἰς τὰ μέρη ἔνθα κατὰ διάλεκτον ὁ λεπτότερος φθόγγος τοῦ Υ ἐγένετο ἐπαισθητός, ἐκεῖ προσετέθη ὁ νέος οὗτος μετασχηματισμός τοῦ F, καὶ ἐτάχθη εἰς τὸ τέλος τῶν ἐκ Φοινίκης μετενεχθέντων γραμμάτων, δυνάμενον ἐν τοῖς ἀριθμοῖς 400, καὶ ἐξέλιπεν ἐκεῖ τὸ ἀρχικὸν τοῦ γράμματος τούτου σχῆμα (F), ἀντικαταστήθην καὶ ἐν αὐταῖς τοῖς διφθόγγοις ἐν αἷς διετήρει τὸν συμφωνικὸν φθόγγον, διὰ τοῦ Υ, ὡς καὶ ἐν τῇ Λατινικῇ τὸ φωνῆεν u, ἐπίσης μετασχηματισμός δὲ τοῦ F, διατηρεῖ φωνὴν συμφώνου μεταξὺ φωνηέντων, καὶ γίνεται V.

Ἀναμφισβήτητον δὲ φαίνεται ὅτι τὰ πρῶτα παρ' Ἑλλήσιν ἐν χρήσει ὑπάρξαντα γράμματα ἦσαν ταῦτα τὰ Φοινικικά· καὶ ἐφαρμογὴν ἄλλων γραμμάτων πρὸ αὐτῶν οὔτε μνημεῖόν τι ἀποδεικνύει, οὔτε τις συγγραφεὺς μαρτυρεῖ, οὔτε ὡς πιθανὴν δυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν· διότι ἂν ὑπῆρχεν ἤδη παρ' αὐτοῖς ἄλλη γραφὴ εὐχρηστος, τὴν ῥιζικὴν αὐτῆς ἀλλαγὴν ἀντὶ τῆς Φοινικικῆς μόνον βία καὶ διαρκῆς κατὰκτησις ἐδύνατο νὰ ἐπιβάλλῃ, οἷα, ὡς γνωστόν, ὑπὸ τῶν Φοινίκων οὐδέποτε ἔγινε· τὰ δ' ἐπὶ Ὀμήρου « σήματα » οὐδὲν κωλύει νὰ ἦσαν, ὡς ὁ Δίκτυς πρεσβεύει (25), ἐκ τῶν Φοινικῶν καὶ αὐτά. Εἰσῆχθησαν δὲ ἐκ τῶν 22 γραμμάτων τὰ 21 (πλὴν τοῦ Ζίδ), μείναντος ἀντὶ τοῦ Σαῖν εἰς τὴν διάλεκτον ἐξ ἧς ἠρύσθη ἡ Λατινικὴ· ἐν δ' ἐξ αὐτῶν, τὸ Baῦ, εἰσῆχθη ὑπὸ διπλοῦν σχῆμα, ὡς σύμφωνον F καὶ ὡς φωνῆεν Υ. Ὡστε περιεῖχε τὸ ἀρχικὸν Ἑλληνικὸν ἀλφάβητον τὰ ἐπόμενα γράμματα·

α β γ δ ε F ζ Η θ ι κ λ μ ν ξ ο π ρ σ τ (υ).

Ἦσαν δὲ ταῦτα τὰ κυρίως Καδμεῖα γράμματα ἢ Φοινικεῖα, ὡς καλεῖ αὐτὰ ὁ Ἡρόδοτος, καὶ περὶ ὧν λέγει ὁ Συ-

(25) Συριαν ἐν Σχολ. εἰς Ἑρμ. γ.

ριανός (26). « Ἡ γοῦν Κάδμου Γραμματικὴ ἐπὶ τε τῶν Τρωϊκῶν ἠσκεῖτο, ὡς Δίκτυς ἐν ταῖς ἐφημερίσι φησί, καὶ μέχρι τῶν Εὐκλείδου τοῦ μετὰ ταῦτα ἄρξαντος διέμεινεν χρόνων ». Ἀλλὰ τὸ τέλος τῆς μαρτυρίας ταύτης δὲν ἐφαρμόζεται ἐπίσης εἰς ὅλα τὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος, διότι πολυχρόσ, μάλιστα ἐν Ἰωνικαῖς χώραις, καὶ πρὸ τοῦ Εὐκλείδου πάντα ταῦτα τὰ γράμματα δὲν ἦσαν ἐπίσης ἐν χρήσει.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Συμπλήρωσις τοῦ Ἑλληνικοῦ ἀλφαβήτου.

Τὰ δ' ἐν τῷ Φοινικικῷ Ἀλφαβήτῳ μὴ ἀπαντώμενα γράμματα προσετέθησαν ἔπειτα ἀλληλοδιαδόχως εἰς τὸ Ἑλληνικόν, ὡς γενικῶς μαρτυρεῖται καὶ ὡς ἐξάγεται καὶ ἐκ τῆς τελευταίας θέσεως ἣν κατέχουσιν ἐν ἀριθμοῖς, δυνάμενα 500 - 800.

Οὕτω τοῦ Φ ἡ εὑρεσις εἶδομεν ὅτι ἀπεδίδετο εἰς τὸν Παλαμήδην, ιδόντα δῆθεν πετομένους γεράνους, ἐν ᾧ πρίν, τοῦτο, καὶ τὸ ἄλλο δασύ, Χ, ἐγράφοντο βεβαίως ΠΗ καὶ ΚΗ, ὡς καὶ ἀπαντῶνται εἰσέτι ἐν μεταγενεστέραις αἰολοδωρκαῖς ἐπιγραφαῖς.

Τὸ δὲ Ψ ἦν πιθανῶς ἔτι μεταγενέστερον, διότι πρὸ τῆς εἰσαγωγῆς αὐτοῦ ὅπου ἔλειπεν, ὁ φθόγγος αὐτοῦ ἐξεφράζετο διὰ τοῦ ΦΣ. Ἀπαντᾶται δὲ κατὰ πρῶτον εἰς αἰολο-

(26) Αὐτ.

ωρικάς τινας ἐπιγραφὰς ἀπὸ τῆς 45^{ης} Ὀλυμπιάδος, καὶ αἰθμηδὸν ἐξετάθη καὶ ἀλλαγῶ, μέχρις οὗ, μετὰ τὴν 94^{ην} Ὀλυμπιάδα, εἰσῆχθη καὶ εἰς τὰς Ἀθήνας. Ὡστε ἀπατῶνται λέγοντες οἱ Γραμματικοὶ ὅτι ὁ Κῶος Ἐπίχαρμος, περὶ Ὀλ. 65-70 εἰσῆγαγε τοῦτο τὸ γράμμα, καὶ τὸ ἕτερον τῶν διπλῶν, τὸ Ξ.

Ὡς πρὸς τοῦτο, τὸ Ξ, εἶδομεν ὅτι εἰσῆχθη πιθανῶς κατ' εὐθείαν ἀπὸ τοῦ Φοινικικοῦ ἀλφάβητου, δι' ὃ καὶ ἐν τῷ ἐλληνικῷ ἔμεινε κατέχον τὴν ἀρχαίαν αὐτοῦ θέσιν, καὶ 60 δυνάμενον ἐν τοῖς ἀριθμοῖς, καὶ συνεχέστερον πολὺ τοῦ Ψ ἀπαντᾶται εἰς λίαν ἀρχαίας αἰολοδορικάς ἐπιγραφὰς καὶ αὐτό· εἰς τινὰ μέρη ὁμῶς, ἀποκρουόμενον ἴσως ὑπὸ τῆς προφορᾶς, δὲν εἰσεχώρησεν εἰμὴ πολὺ ἐξώρας, ὥς εἰς Ἀθήνας μετ' Ὀλ. 94, καὶ ἀντικαθιστᾶτο διὰ τῶν γραμμάτων ΧΣ.

Τὰ δὲ μακρά, τὸ Ἡτα καὶ τὸ Ὠμέγα λέγονται ἐφευρεθέντα ὑπὸ Σιμωνίδου, περὶ Ὀλ. 56-78, εἰς Ἀθήνας δ' εἰσαχθέντα ὑπὸ τοῦ Σαμίου Καλλιστράτου ἐπὶ τῶν Πελοποννησιακῶν(1). Ἀλλὰ τὸ Η (Θ), ἀπαντᾶται ἤδη ὡς Ἡτα, ἢ μακρὸν Ε, ἀλλ' ἐνταυτῷ καὶ ὡς πνεῦμα δασύ, ἐν Θηραϊκαῖς ἐπιγραφαῖς, αἵτινες φαίνονται οὕσαι ἀρχαιότεραι καὶ αὐτῆς τῆς 56^{ης} Ὀλυμπιάδος, ἴσως δὲ καὶ τῆς 40^{ης}(2) (Ἰδ. Κατωτ. Σχ. 21)· καὶ πλὴν τούτου καὶ τὸ Ω εὐρίσκεται ἐπὶ Ἰωνικῶν ἐπιγραφῶν, αἵτινες θεωροῦνται ὡς οὐχὶ νεώτεραι τῆς 66^{ης} Ὀλυμπιάδος(3)· ὁ δὲ Κίρχοφ(4) εἰκά-

(1) Ἐρφορος, ἐν Σχολ. Venet. εἰς Ἰλ. Η, 185.—Ἀνδρῶν ἐν Φωτ.—Σουτδ. λ. Σαλμύων ὁ δῆμος.

(2) Ἰδ. Newton, discoveries, Πίν. 97 — Kirchhoff, Studien zur Gesch. d. griech. Alphabets. 2te Aufl. σ. 46

(3) Newton, discoveries, Πίν. 97. — Kirch. σ. 25,

(4) Σ. 45.

ζει· διὰ καὶ ἐν τῇ Θηραϊκῇ ἐπιγραφῇ, ἣν θεωρεῖ τῆς 40 Ὀλυμπιάδος ἀρχαιοτέραν, διακρίνεται ἴσως τὸ ω, γραφόμενον Θ, τοῦ ο καὶ ου, γραφόμενων Ο.

Εἰς τὴν Ἀττικὴν δέ, τὰ μακρὰ καὶ τὰ διπλᾶ εἰς δημοσίαν μὲν χρῆσιν εἰσῆχθησαν ἐπὶ Εὐκλείδου ἀρχοντος, ἐν Ὀλ. 94, 6', ἀλλ' εἰς ἰδιωτικὴν ἦσαν πολὺ πρὸ τούτου· διότι ἐν Ὀλ. 87 ὁ Ἀθηναῖος κωμικὸς ποιητὴς Καλλίας περιέγραφε διὰ στίχων τὸ Ψ καὶ τὸ Ω (5) οὕτω·

α Ὅρθῃ μακρὰ γραμμὴ ἔστιν· ἐκ ταύτης μέσης
μικρὰ παριστῶσ' ἑκατέρωθεν ὑπτία.
Ἐπειτα κύκλος, πόδας ἔχων βραχεῖς δύο η.

Ὁ αὐτὸς δ' ἐποίησε καὶ τὴν κληθεῖσαν γραμματικὴν τραγωδίαν (6), ἣτις περιεῖχε καὶ τὰ 24 γράμματα τοῦ ἀλφάβητου, ὡς σήμερον εἰπὲ γνωστά.

Ταῦτα λοιπὸν τὰ 24 γράμματα, περιλαμβάνοντα τὰ διπλᾶ καὶ τὰ μακρὰ, ἀποβαλόντα δὲ τὸ F καὶ τὸ ϕ, ἐκαλοῦντο Ἰωνικά.

Ἀττικά δέ, παλαιὰ ἢ ἐπιχώρια, ἐλέγοντο ἐν Ἀττικῇ (7) τὰ πρὸ Εὐκλείδου ἐκεῖ ἐν χρήσει, ἥτοι τὰ στερούμενα τῶν δύο μακρῶν καὶ τῶν δύο διπλῶν, καὶ προσέτι τοῦ F καὶ τοῦ ϕ, ἔχοντα δὲ τὸ Η ὡς δασεῖαν.

Δωρικά δὲ γράμματα, κατὰ Σουΐδαν (8), ἦσαν τ' ἀποτελοῦντα τὸ παρὰ τοῖς Αἰολοδωριεῦσιν ἐν χρήσει ἀλφάβητον, ἔχον τὸ Η (δασύ, καὶ ἐνίοτε φωνῆεν), τὸ F καὶ τὸ ϕ, στερούμενον ὁμῶς (κατ' ἀρχὰς τοῦλάχιστον) τῶν δύο δασέων (Φ καὶ Χ), τοῦ διπλοῦ Ψ ἐνίοτε, καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον

(5) Ἀθην. 1; 80.

(6) Ἀθην. Ζ, 1. — Ἴδ. Clint. F. H. ad an. 432, 4, καὶ σ. 345.

(7) Δημοσθ. κ. Νεαίρ. — Πaus. Α, 2, 4. — Ἀρποκρ. — Ἡσύχ.

(8) Δ. Κορίαννος.

των μακρῶν Η καὶ Ω. Τὸ ἀλφάβητον τοῦτο σώζεται κεχα-
 γμένον δι' ἐλευθέρας χειρὸς (9) ἐπὶ ἐκπώματος εὐρεθέντος
 'Αγύλλα, τοῦ εἶδους ᾧ ὁ 'Αθήνσιος καλεῖ γραμματικὰ
 ἐκπώματα (10), καὶ περιλαμβάνει πάντα τὰ γνωστὰ γράμ-
 ματα, πλὴν μόνου τοῦ Ω· τὸ δὲ Η ἐμφαίνει τὴν δα-
 εῖαν· καὶ προσέτι περιέχει καὶ τὸ F καὶ τὸ ϕ. 'Επὶ δὲ τῶν
 λευρῶν τοῦ ἐκπώματος ἐγγράφη συλλαβισμὸς πάντων
 τῶν συμφώνων, πλὴν τοῦ Δ, F, K, Λ, Ξ, P, μεθ' ὧν
 τῶν φωνηέντων, πλὴν τοῦ Ο, ὃν ὁμοῦς ὁ Λέψιος καὶ ὁ Μόμ-
 μτεν ἔκριναν ὡς βάσιν ἔχοντα τοὺς κανόνας τῆς τυρρηνι-
 κῆς γλώσσης (11).

(9) Lepsius, Inst. Rom. Vol. VIII, σ. 186. Fr. 24.

(10) IA, 30.

(11) Momms, Monatsber. d. Berl. Acad. 1860, 22.

